

הקדמה ומבוא מאת המחבר זצ"ל

בשם ה' השוכן בציון והבוחר בירושלים

הדרשן המפורסם הרב הצדיק מהר"ר יחזקאל פייביל ז"ל, בעל ספר מוסר השכל על ה"ד וה"ת מהרמב"ם ז"ל, יאמר בהקדמתו לס"ז (בשם הר"י מוסקאטו ז"ל), "גדול כח התשוקה בלב איש להודיע השגותיו לבני אדם... כמש"כ (ירמיה כ"ט) "ואמרת לא אזכרנו ולא אדבר... והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי, ונלאיתי כלכל ולא אוכל...". וכן (איוב ל"ז-יח) "אענה אף אני חלקי, אחוה דעי אף אני, כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני...". ואם היה אפשר לאדם לעלות השמימה לראות בצבאות מעלה, לא היה מתענג עד שובו הנה לספר לחבריו את המראה הגדול ההוא "כו' עב"ל הזהב, וכן עמדי השפל והדל בערכי.

ההתעוררות לעלייה לארץ

זה תשע שנים מאז קמו אי הסדרים בנגב^ה, ורעיון הישוב (בארץ ישראל) – אך החל לפעם בלב יחידים, רק מעט מזער פה ושם החלו להעלות על לבם את זכר שוממות ציון, זה מחוג מבטו מצד חומרי המקום^ו, וזה מכח תורתו אשר בתוך מעיו, ממה ששיבת ארץ ישראל משובחת מאד בפי רז"ל ומדרשים, וע"כ בהקרה ה' והמציאו ביד הזמן מקרה רב הערך אשר על ידו יוכלו דברי חכמינו ז"ל אלה לבוא לידי קיום, הסכימה דעתו אליו (אל הרעיון), ויש אשר גם זה וגם זה פעלו על רוחו רוח העברי בן ארץ הקדם, אשר כמו מתרדמה ארוכה מאד הנמשכת ימים רבים, החל להתעורר ולהקיץ ולחבב את הרעיון, ואחרי כי חבתו זאת ילידת שתייהן היתה, לכן כל אשר הוסיפו חומרי המקום תת גזרות חדשות לבקרים, והסופות והסערות עוד לא חדלו אז

ה הכוונה היא לפרעות ברחבי רוסיה ואוקראינה המכונות "סופות בנגב", שאירעו בשנים תרמ"א-תרמ"ב (העורך)

ו במד' שוח"ט (מק"ד) ד"א זה הם גדול, מדבר במלכות רביעיה כו' שהיא שולטת בעולם, שם רמש ואין מספר, אין מספר לגזרות שמכתובין עלינו, חיות קטנות עם גדולות, דוכסיו ואפריכו ואיסטראטוקולין, (שלטונים, שרים, ונציבים היודעים לכוון את הרוח). שם אניות יהלכון, אלו האניות שהם עושים לישראל שהן מכתביין עליהם בכל יום ויום, (אניות הם משיכת החסדים שלהם, יעוין עה"ח בכל השרשים הללו, ולענ"ד י"ל שהוא מלשון "און" במקרא שענינו הפך הצדק והיושר והיינו שבחיד "און" וברבים בדרך לשון המדרש יאמר "אוניות", ונמצא לשון זה בדרז"ל כמו (תו"כ ויקרא סוף פ' ח') דנין "אויס" כו' וכן (שבועות לג, עב) נאמר כאן "אואיס" פי' מילת, או" (מלת התנאי שבמקרא הבאה להבדיל ולחלק הוכפלה שם כי עיי"ש) כמו"כ יאמר כאן "אוניות" ויעוין מדרש רבה (סוף תרומה) גער חית קנה, שכולה חיה מן הקנה, עיי"ש במ"כ, והוא על דרך שאמרו (פסחים קי"ב) געור בחיה שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד (רש"י, כולם פה אחד להם, להרע לישראל).

ואף שבכל מקום בתלמוד ומדרשים השם "אוני" הוא שטר מכירה אף על פי כן יתכן לפרש במקום זה על פי כונה זו.

גם בדרום גם בצפון, כן הוסיף חבה על חבתו המשותפת משתיהן, מחוג השקפתו על פני המצב הדורש תקון בחייו הגשמיים של העם, ומדעתו כי זאת התורה הכתובה והמסורה רצונה בכך, ורעיון אשר בכחו להביא טובה רבה לעם, והוא (הרעיון, הדחף והרצון לקום ולהתישב בארץ ישראל) מלבד שאיננו מתנגד חלילה לחקי התורה, עוד הוא מוכרע דוקא על פי התורה והמצוה, לרעיון כזה הלא קדוש יאמר לו, על כן נתחזקה דעתו עליו באומץ לב ובעוז נפש, בדעתו כי מחבב הוא לרעיון קדוש, רעיון ישוב ארצנו הקדושה, ובאשר כל הענין הרם והנשא הזה אך בהררי הרעיון יסודתו, מאליו מובן שלא היה באפשרי להכנס מתחלה כי אם בלב בעל הרעיון (איש בעל חזון ושאר רוח), כי האיש אשר רעיון אין לו הוא לא יכול להביא צוארו בעול כבוד לחשוב מחשבות אשר תכליתן ומטרתן לא בשביל עצמו לבדו המה כי אם גם בעד זולתו, כי הרעיון עול גדול הוא על האדם כמש"א רז"ל (ירושלמי שבת פ"ד ה"ג), "ונתן עול ברזל על צוארך, זה הרעיון" (פני משה: "זו היא המחשבה המועלת, והדאגה שהאדם משים אל לבו... הוא דומה לעול ברזל הנתון על הצואר ואי אפשר לו לפנות אנה ואנה, כך הוא זה שמשתקע ברעיונו" עכ"ל), וכל זה בהרעיון של הדאגה והמחשבה שהאדם דואג בשביל עצמו, ובפרט ומכל שכן כשיקדיש האדם את דעתו להעלות עליו רעיון המוקדש כולו לא בשביל הנאת עצמו לבדו כי אם לזולתו, רעיון כזה עול ברזל הוא באמת; אולם אחרי שכמו שאמרנו היו כעוזרים אל הרעיונות והמחשבות גם המקרים וילדי יום יום, לכן נתרבו לאט לאט בעלי רעיון כאלה אשר הביאו את צוארם בהעול (הקשה והכבד כברזל על הרוב היותר גדול מאחינו ועומדים עוד מנגד כמו יוצאים מן הכלל), ויחשבו מחשבות האיך להביאו לשכלולו ולהוציאו מכלל מחשבה למעשה – המעשה אשר על פי רבות מחשבות יצא לפעולת ידים, יחבב מאד מאד על עושייו את הרעיון והמחשבה ההיא אשר הולידה את הפעולה הנכבדה אשר אליה כוונו בעלי הרעיון בראשית מחשבתם, אף בטרם שבאו עוד אל סוף המעשה והוא עוד מהם והלאה הרבה, ולכן רוממוהו וינשאוהו בפיהם ובעטם ויחבבוהו מאד מאד, והם הם טובי החובבים (-חובבי ציון) אשר בכבודם נתימרה, כי בדרך חבתם זו הם אך הם האוחזים במדתו של הקב"ה.

ערכה של מצות ישוב ארץ ישראל

אבאר את דברי: הנה התורה אמרה (ויקרא כו,כו) "והייתם לי קדושים... ואבדיל אתכם מן העמים", והרי שהתואר קודש קאי על כלל ישראל, ועמים הם האומות, ועל כן אמרו (ב"ב ח,א) על פסוק (דברים לג,ג) "'אף חובב עמים כל קדושו בידך' – אמר משה לפני הקב"ה, אף בשעה שאתה מחבב עמים – כל קדושו יהיו בידך" ע"ב, וא"כ עמים אינם ישראל כי ישראל קדושים הם, ומצינו שאמרו בספרי (על הפסוק הנ"ל) וז"ל: "אף חובב עמים, מלמד שחיבב המקום את ישראל מה שלא חיבב כל אומה ולשון. כל קדושו בידך, אלו פרנסי ישראל, כמשה וכו'" עכ"ל, ואם כן רק פרנסי ישראל

כמשה ודוד הם שנקראו בשם קדושים לבד, אבל כל ישראל נקראו גם בשם עמים, וכן הביא רש"י ז"ל ב' הפירושים הללו, ולפירוש האחרון כתב דכל שבט ושבט נקרא עם, והראב"ע עם הרמב"ן ז"ל בארו בפשטות לפי פירוש זה, וכתבו דעמים הם ישראל, ולכאורה זהו היפך המבואר בגמרא הנ"ל, אולם האמת הוא ששתי הבחינות הללו יחד משולבות הנה, "עם", הוא התואר אל המצב החמרי, שהם החיים הגשמיים של כל עם ועם, ו"קדוש" הוא תואר אל הצורה, שהוא ההצטיינות מיתר האישים זולתו, ולכן נקראו ישראל "עם קדוש" (שמות יט, ג, דברים ז, יד, ועוד) ובברכותיהם של ישראל אמרה תורה (שם כח, ט) יקימך ה' לו לעם-קדוש, ואמרו במדרש (דברים רבה פרשה יא) שטען משה אל השם ב"ה בשעה שהודיעו מגזרת "כי לא תעבור" ואמר, "זו היא שילום עבודה של מ' שנה שעמלתי עד שהיו עם-קדוש, ונאמן כו' (פי' שהיות מ' שנה במדבר היתה כור זהב להם, להכינם שיהיו מוכשרים ליכנס לארץ ישראל בתור "עם ו"קדוש"), מפני שעיקר הצלחת האומה הוא כאשר אלה שתי הבחינות יחד ישנן בה. ואלה החובבים, אחרי שמקור חבתם - הרעיון שהוליד את החבה - משותף הוא מכח המעשים והמקרים החומרים שהם תואר השם (על פי המבואר בספרי ורש"י ז"ל) בבחינת היותם "עם", ומצד חוקי התורה והמצוה שהוא חלק הצורה של הקדושה וההצטיינות (על פי דברי הגמרא), לכן אך להם בשם חובבים אמתים נקרא¹ כמו שאמרנו מפני שהם האוחזים במדתו של הקב"ה, שכמו שהוא ית' יחבב את ישראל בבחינה שהם "עמים" ובבחינה שהם "קדושים" כאחת (כמבואר), כן הם בחבתם זו הכוללה משתי אלה יחד הלא נוכח האמת דרכם, כי כן בכל דבר ובכל ענין, אך את מאחזי שתי הקצוות כאחת, רק את ההולכים באמצע בשביל הזהב, בין האש והמים, (תוספתא דחגיגה פ"ב, ב, וירושלמי שם ה"א, ואדר"נ ספכ"ח) ששתיהם יחד דרכי התורה הן (תענית ז, א), אך אותם נוכל לקרוא בשם "ההולכים בדרך האמת" יען אך תעודתם היא שחתומה בחותמו של הקב"ה שהוא אמת, רצוני בזה לא לשלול חס וחלילה ולאמר שכל הדרכים הטובים היתרים ללא אמת המה, חלילה לי מזה, כי אם רק לדייק ולאמר שהדרך שיוכל לעמוד ולהתקיים לעולם ושיהיה בערכו זה שוה לכל נפש, הוא אך הדרך האמצעי, אשר על כן אך אותו נוכל לצייר בציור האמת ביחס זה, מפני שעיקר הוראת מלת "אמת" הוא היפך "כזב" שהכזב הוא שיש לו הפסק כלשון הכתוב (ישעיה נח, יא) אשר לא יכזבו מימיו ותרגם יונתן דלא פסקו מוהי, ולכן גם הדרך אשר לא תכזב לעולם, פי' שלא יופסק

1 מפני איש אחד נכבד ובעל בעמיו גביר וגדול בתורה עד מאד, שמעתי טעם (נפלא) בין יתר טעמיו מדוע איננו נוטל חלק בין החובבים, מפני שהשם "חובבי ציון" לא ימצא חן בעיניו, יען מלת "חובב" שתמצא אך פ"א בתנ"ך הנה היה כתובה בין מלת "אף" "לעמים", גביר נכבד! על דבריך אלה הא לך מענה ברור, קרא נא את דברי אחיך הדל בזה, ותמצא כי הפעם לא כוונת אל האמת, ומעתה הישיר עיניך לראות נכוחה, ומזה נעימה מליצת הגאון תו"ט שבהקדמתו לטהרות מסיים בזה הלשון "ושפתי ישינים דובב, אף עמים חובב" ולא חש הרב ז"ל מלהשתמש במילת "חובב" כטוב מעמך אדוני, ובקונטרס השני שלי אתן אי"ה טעם הגיוני לשם זה.

קיומה והמשכה הנצחי, זוהי האמתית בשיעור זה, כמה דאמרו בפסיקתא דר"ב (פ' פרה פ"ד) וז"ל אמרות ה' אמרות טהורות (תהלים יבז) כלום אמרות ה' הן אמרות אבל אמרות בשר ודם אינן אמרות? אלא... מלך בשר ודם... אמר... למחר אני בונה... ישן לו ולא עמד – היכן הוא והיכן אמרותיו? אבל הקב"ה אינו כן אלא וה' אלהים אמת (ירמיה י"ג) ולמה הוא אמת? אר"א לפי שהוא אלהים חיים ומלך עולם (שם), ע"כ, וכן הוא בירושלמי דברכות (ע"י לקמן דה שבחי) ובירושלמי דסנהדרין (א,א) עיי"ש, ובמדרש רבה (ריש פ' אמור), והרי שעיקר האמתיות היא הנצחיות, מה שהמשכו ועמדתו קיים לעד, והדברים האלה מלבד שידועים הם בכמה מקומות וביחוד בדברי הרמב"ם (דעות פ"א) שהדרך האמתית והישרה היא האמצעית בין שתי הקצוות, וכן יעוין ספורנו (פ' חוקת א) ד"ה כל אמרת אלוה צרופה, ובכלי יקר (בלק) בפ' וירא משם קצה העם בענין שאין לנטות אל אחד משתי הקצוות, הנה פשוטים הם ומבוארים בלשון הברייתא (סוכה מה,ב) "ראיתי בני עליה והן מועטין", וגם דרכם דרך הקודש בלבד, לא תצלח כי אם להם לבדם, אבל כי תקום ותעמוד לימים רבים גם לזרעם ולזרע זרעם או תלמידיהם אחריהם, זה מיקרי המציאות הוא, ולכן מצינו שהגביהו חז"ל כל כך את ערך הפרנסה במעלת ומדת הבחינות והמדרגות היותר גבוהות, עד שכל הרואה יראה כי פרנסת ישראל, עם קץ כל תכליתם וסוף כל תעודתם של ישראל ביחס הבחינות היותר מקודשות שאין אחריהן קדושה עוד, שהם היעודים דלעתיד, במדה אחת נשתוו, כמש"א (תענית ז,א) "גדול יום הגשמים מתחיית המתים..." ועוד (שם ה,ב) "גדול יום הגשמים כיום קבוץ גליות", ויום הגשמים הוא ענין הפרנסה, דגשמים היינו פרנסה (שם ב,ב). ובפסחים: (ק"ה,א) "קשין מזונותיו של אדם יותר מן הגאולה", ובמדרש שו"ט (מזמור פ) "מה שנת הגאולה פרנסה אף שנת הפרנסה גאולה... א"ר שמואל בר נחמני הפרנסה גדולה יותר מן הגאולה", וכן במדרש רבה (בראשית פרשה צז) "הקיש גאולה לפרנסה ופרנסה לגאולה... וגדולה מן הגאולה..." עיי"ש, הרי לנו מפורש ששתי הקצוות האלה שהם הם החומר והצורה של האומה, קשורות ומיוחדות הנה בלי תפרדנה וזהו החביב לפני הקב"ה.

והנה בישיבת ישראל בארץ ישראל הלא מצינו שתיהן, פרנסה – חיים חמריים בבחינת עם, וקדושה – חיים רוחניים שהיא הצורה הפנימית על פי הנ"ל; פרנסה, כמש"א רז"ל (ויקרא רבה כה) על הכתוב (איוב לח,לה) "מי שת בטוחות חכמה, או מי נתן לשכוי בינה", וז"ל, "הדא תרנגולתא, כד אפרוחיא דקיקין היא מכנשא להון ויהבת להון תחת אגפיה... וכד אינון רבייה... אמרה ליה זיל עזור בקולקלתך, כך כשהיו ישראל במדבר מ' שנה היה המן יורד והבאר עולה... כיון שנכנסו ישראל לארץ, אמר להם משה כל אחד ואחד מכם יטעון מכושיה ויפוק וינצוב ליה נציבין, הדא הוא דכתיב כי תבואו אל הארץ ונטעתם", ועיי"ש במפרשים וז"ל, זאת התרנגולת כשהאפרוחים דקים וקטנים היא מאספת אותם תחת כנפיה... וכשהם גדולים אם אחד

מהם רוצה לקרב אליה אזי היא מנקרת לו בחרטומה בראשו ואומרת לו לך עדור, כך... כשנכנסו לארץ אמר משה כל אחד ישא על כתפו מרא חצובה (מעדר) שחופרין בו לנטוע נטיעות, ויפוך וינצוב, ויצא ויצב ויטע לו נטיעות, ולמדתך תורה דרך ארץ שמעתה שהן נכנסין לארץ ישראל, ראוי להם לעסוק "בפרנסתם" ולעסוק בנטיעה, כי לא כימים הראשונים שהיו מתפרנסים בלי טורח ע"י המן והשליו שהיו במדרגת קטנים, שכמו התרנגולת שכשנעשו בניה גדולים אזי היא דוחה אותם מעליה, שילכו לבקש פרנסתם בעצמם ולא יסמכו על אמן, עכ"ל. וכמש"א יצחק אבינו ע"ה (בראשית כח, א) "ושבתי בשלום אל בית אבי" שידוע שזה קאי על ישיבת ארץ ישראל (יעוין מדרש תנחומא פ' וישלח סי' ה) וגם אמר "ונתן לי לחם", ואמרו חז"ל (מדרש בראשית פס"ט) שהקב"ה אמר לו על זה "והשיבותיך" דהיינו לארץ ישראל, וגם אמר אליו "כי לא אעזבך", ועזיבה היינו פרנסה יעוין שם, וכן הוא בתנחומא (ויצא סוף סי' ג), וזהו לענ"ד מה שמדייק הרמב"ן במנין המצות שלו במ"ע זו דשיבת ארץ ישראל בלשון "ולא נעובה" כו' כאשר יבואר בפנים. הנה לפנינו שארץ ישראל היא מקום פרנסה לישראל, וקדושתה של ארץ ישראל לישראל ידוע בכמה מקומות, כמה שאמרו בשו"ט (מזמור פה) "אשריהם יושבי ארץ ישראל שאין להם חטא ועון לא בחיים ולא במתים עכ"ל", וכתב הגאון המקובל מהר"א אזולאי ז"ל בס' חסד לאברהם (מעין ג נהר ב) וז"ל: "כל הדר בארץ ישראל נקרא צדיק, הגם שאינו צדיק כפי הנראה לעינים..., בהכרח שהוא צדיק, ואף שהוא בחזקת רשע" עכ"ל, ולפ"ז יתפרשו גם דברי השו"ט בדרך ההחלט ולא תפרשם על דרך איזה תנאי, הנה קדושה והנה פרנסה שהם החומר והצורה שתיהן מתיחסות אך לארץ ישראל לבדה, מלבד מן הידוע בדברי רז"ל בכ"מ כמו (תענית ו, א) "ת"ר יורה... שמרוה את הארץ... שנאמר תלמיה רזה נחת גדודיה... (רש"י, כשאתה מרוה תלמי חרישה של ארץ ישראל, נחת הוא לגדודי בני אדם)", הרי כמה נכבד הוא בהשקפת חז"ל שיעסקו ישראל בעסק הפרנסה בארץ ישראל דוקא, ואמרו (שם ח, ב) "מאי דכתיב (איוב לז, יג) אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימציאהו [שמדבר שם מענין המטר כמש"א (שם יא) "אף-ברי יטריח עב" שהוא שם שר מטר כידוע] אם לשבט, בהרים ובגבעות (רש"י: מורידן במקום שאין שם איש), ואם לחסד, ימציאהו לארצו בשדות ובכרמים... (רש"י, מורידין במקום שאין שם איש), ואם לחסד, ימציאהו לארצו בשדות ובכרמים... (רש"י, כשהגשמים יורדין בנחת אזי ימציאהו לארצו, לארץ ישראל)". עוד שם (י, א): "ארץ ישראל שותה מי גשמים (היינו המובחר) וכל העולם כולו מתמצית (רש"י, משירי התמצית ממה שנשאר בעבים אחר שתייתה), ארץ ישראל שותה תחלה וכל העולם כולו לבסוף, שנאמר הנותן מטר על פני ארץ (רש"י: על פני ארץ היא ארץ ישראל, שם יורדים הגשמים תחילה)" ע"כ, הרי כמה הפליגו חז"ל בשבח ארץ ישראל ביחס הפרנסה בה בלבד.

ומאחר שכן כמו שאמרנו שזהו ערכם ותעודתם של ישראל, לאחזו תמיד פני שתי הקצוות, דהיינו להיות בבחינת "עם" ו"קדוש", על כן אחזו בו רבים בהרעיון הנשגב

הזה שהוא כמו מצא מין את מינו, ולשמו ולזכרו של הרעיון הזה הנאדרי בקודש, תאות נפש רוב החובבים הישרים שהם מהסוג השלישי שזכרנו, מההולכים בדרך האמצע, בשביל הזהב, בין האש והמים, ובשם הרעיון היקר הזה הנערץ (מצד החמרי) והנקדש (מצד הצורה) ידגולו, כי הוא חותם תכנית האמת, שיתקיים לעד ולא יפסק לעולם כנ"ל, וע"כ הרימוהו טובי החובבים על נס ודגלו עליהם אהבה, ותחת הדגל הזה העומד בקרב עמנו תמיד לנס עולמים ועליו כתובות באותיות זהב – ובצדק – "דגל עם קדוש", החומר והצורה, הרוחני והגשמי, נקבצו ובאו רבים להתיחס עליו, והם הם מרבית חובבי ציון הנאמנים אתנו, אשר לכבודם הרם והנשא הרהבתי עוז בנפשי הנמוכה, ונשאתי את ידי הכהה והקדשתיה למלאכת הקודש להעלות על הגליון את אשר הגו והרו רעיוני בענין המצוה היקרה והחביבה הזאת, מצות ישיבת ארץ ישראל.

בין אלה החובבים ממין האחרון, מנושאי דגל הרעיון באופן המבואר, אתכבד למנות גם את עצמי, אז בשנת תרמ"ב בהוודענו פתאום לאסוננו ע"י מכתב העתים (עיתון) מהמקרה הראשון בפרוע פרעות בישראל יושבי הנגב, כבר מצא לו רעיון ישוב ארץ ישראל מסלות בלבבי ע"י התעוררות דברי סופרים נכבדים באים בימים, אנשים גדולים כנים אמתים ותמימים, אהבי עמם באמת, אשר כמעט אך סופרים ממין זה הם שהופיעו אז אלינו מעל במה מכתבי העתים, והם אשר הריעו בעת ההיא, נתנו אל חכם שופר ויתקעו תקיעה גדולה מעוררת לב ונפש איש נלבב על דבר הרעיון הנכבד, אז נתתי אל לבי לתור לדרוש ולחקור אחרי תוכן דברי הסופרים ההם, מה המה וליחס דברי סופרינו האלהים, חכמינו העתיקים זכרם לברכה מבארי התורה והמצוה, מה הוא תכונת הרעיון היקר והנכבד הזה ביחס חקי תורתנו הקדושה הכתובה והמסורה? יען דבר זה קבלתי מרבותי כי בכל דבר וכל ענין נכבד שיפול לו לאיש הישראלי התלמודי לענות בו, החובה עליו בראשונה לבקש ולדרוש לשקול אותו בפלס מאזני משפטי התורה הקדושה, לראות אם הוא על פי התורה והמצוה כפי שבארו לנו חז"ל. אז עלה הרעיון במחשבתי וגמרתני בלבי לעבור על פני כל דברי חכמינו ז"ל בש"ס ומדרשים, כדי להוציא מתוך דברי רבותינו ז"ל את רוח השקפתם על פי דרך קדשם על פני הענין הנשגב הזה בנוגע לכל פרטיו.

הרצון לחבר ספר על רעיון ישוב ארץ ישראל במקורותינו

כבואי אל הקודש פנימה והנה האח, חמותי ראיתי אור גדול יותר מאשר קייתי, כי את אשר לא פללתי לראות ולמצוא מצאתי ראיתי, מצאתי כי לא לבד מה שכל הרעיון הנכבד הזה מוסכם הוא עם דעות והשקפות חז"ל, עוד מוכרע ומוכרח הוא על פי דרכי תורתנו הק' ועל פי חפץ ורצון חכמינו הראשונים חכמי המשנה והגמרא ורבותינו עמודי התורה שקמו אחריהם, ועוד זאת כי פרטים רבים בתהלוכות

כתוצאות הרעיון לפעלו בתחלתו, ימצאו למו ג"כ סמך וסעד בדברי רבותינו ז"ל, אחרי התבונן בהם המתבונן בעל הרעיון וההגיון הישר, ותהי ראשית מלאכתי לקבץ ולאסוף כל מאמר מפורש מדברי אגדות חז"ל שבש"ס בבלי המדברים מענין זה, וגם כל דרש הכולל בתוכו אך איזה מושג מתיחס אל הרעיון של התישבות ישראל בארץ ישראל כדי לעבוד את אדמתה לחיות בה על פי חקי התורה, מראש ציינתי ורשמתי לי רק ראשי דברי המאמר ההוא, על מנת לאסוף אח"כ כעמיר גורנה כל דבריהם ז"ל המפורזים בכל ספרות חז"ל, מהמדרשים והפסיקות והזוהר וכו', ולא היתה כונתי לחבר מזה רק כעין ילקוט של קובץ מאמרים מועתיקים כמו שהם במקומם בלי שום תוספת ביאור עליהם, כי המלאכה הזאת לפי עניות דעתי, אם כי גם היא דורשת זמן, עיון והשקפה מאת בעליה, אשר לפי ערך העבודה הוסיף לו (אל המאסף) גם מלאכתי זאת לוית חן, כי בודאי יגע ועמל הרבה ונדד שינה מעיניו גם בשבילה, אבל בשום אופן לא תוכל לדעתי הקלושה מלאכה זו להביא פרי ישועה לה בזמן הזה, זמן התרחבות הדפוס במדה מרובה שכל ספרי מדרשיהם של חז"ל, אחד לא נעדר, כבר נפשטו ב"ה בין המון אחינו, ובכל בתי התפילה והמדרש המצא ימצאון היושבים לפני ה' מדי שבת בשבתו שקובעים מדרש ולומדים דברי אגדה, ובכל זה לא שמענו ולא ראינו עוד שאחד מהלומדים התמימים יקום ויתעורר, יתפעל ויתלהב בנפשו מעניני ארץ ישראל ושיחל לחשוב מחשבות על דבר הרעיון הנכבד של ישוב ארץ ישראל. אשר מזה אות ומופת נאמן לפנינו, כי הדברים הנעלים והיקרים שבאמרי חז"ל המסולאים בפז ובפנינים כמו שהם במקורם – לצד שדברי אגדה הם אשר אומריהם כללום במלים קצרות מאד – לא על נקלה יעוררו את הרוח בלב האדם להתעשת ולהבין שמועה כדי להשמיע לאזנו מה שהוא מוציא מפיו. כי לולא כן, הנה מי מישראל השלם עם ה' ועם תורתו שיתנגד חלילה לדברי חז"ל, אשר כל הגה וכל אומר שיצא מפיהם, תורה שלמה היא אלינו וקודש קדשים המה לנו ולזרענו עד עולם? והיה אפוא מההכרח שכל איש ישראל כקטן כגדול יאהוב ויחבב את הרעיון הזה, ומדוע אפוא עוד רבים רבים מאחינו מרחוק – ויש אשר גם מנגד לו – יעמוד? אולם, סיבת הדבר פשוטה וידועה היא, והוא מפני כי למוד האגדה ביחס לומדי ומופלגי התורה, כדבר טפל הוא אצלם לעומת העיקר שהוא הפלפול והסברא בדברי הלכה של דת ודין, והעד על זה הוא העד היותר נאמן והידוע לכל, כי בלמוד הגפ"ת בהגיעם בסדר הש"ס למקום של דברי אגדה, אזי יעברו עליהם כעל דבר של מה בכך, ותקטן ערכה של "האגדתא" מאד בעיני הלומדים, אף כי מפי רועה אחד נתנה עם ההלכה, וגם אין זה ממידות שמנו חכמים בתלמידי חכמים, עיין אדר"נ (פכ"ח אות ט) שצריך שיהיה בהם דוקא מדרש והלכה ואגדה כו', וע"ש (סוף פכ"ט), "יש בידו זה וזה ור"ל מדרש והלכה, אזי נקרא גבור ומזויין" ע"כ, וצא דוק ותשכח שהאדם הגדול בתורה היודע לפרק הרים ולשבר סלעים ולטחנן זה בזה בסברא, יתכן ואפשר ולא מן

הנמנעות הוא, שכאשר תשאל אותו בדברי אגדה, לא ימצא את ידיו ואת רגליו בבית המדרש הזה, מפני שלא ניסה מעודו לבלות זמן^ח להסב ולהפנות את שכלו כדי להעמיק מחקרו גם בדברי המדרשים, ולכן אף גם באמור אינש דגמיר וסביר את שיעור המדרש לפני היושבים לפניו, גם הוא לא ישים אל לבו לבאר להם היטב להבינם ולהשמיעם את הלקח הטוב היוצא מנועם צוף דבש אמרותיהם של חז"ל, ולא ישתדל כלל להתאמץ לשנס מתניו להגביר חיילים בלמוד ההוא אף בחלק אחד ממאה ממה שהיה מתחזק ומשתדל לשנן לתלמידיו – באם היה למשל ראש הישיבה – בלמדו שיעור גפ"ת ובעסקו באיזה דבר הלכה, ויען כי כל מקורי המאמרים המדברים מענין הישיבה באה"ק בהתלהבות עצומה הבאה אל האדם אחרי התבוננו בהם, אך בהררי האגדה והמדרש יסודתם, על כן עוממה בקרבנו לגמרי שלהבת גחלת האהבה והחיבה הזאת של חיבת הארץ מזה הטעם הפשוט הנ"ל (אשר עוד נשוב נדבר בו אי"ה בקונטרס מיוחד), א"כ מה יוכלו להועילנו גם מאספי המאמרים ההם בעצמם כמו שהם במקורם, אם גם יקבצם המלקט ויסדרם בסדר נכון זה אחר זה, אחרי שהוא רק כעין ילקוט מאמרים מועתקים כמו שהם, הנה הוא רק כמו הורקה מכלי אל כלי, אשר לפי קט שכלי רחוק הדבר שיעלשו נפשות רבות אל הרעיון, יען להאישי ההמוני הלא דברי הספר ממנו והלאה, ואם בעד הלומדים, הלא גם מבלעדי ספרי המאספים יוכלו ללמוד את דברי המדרשים וגם העם ישמע אותם, ומה נשתנה להם המאמר ההוא, אם הוא נלמד ממקורו או אם יראוהו מועתק עם עוד מאמרים בקובץ אחד, על כן אין דעתי נוחה ממלאכה זו מלאכת ההעתקה או הורקה לבדה, כי אם היתה עם דעתי לכתוב קונטרס כולל כל המאמרים כסדרם בש"ס ומדרשים, ולקבוע מראש את המאמר או את הדרש ההוא, ואחרי כן להרהיב עוז בנפשי ולהוסיף עליו באור כיד ה' הטובה עלי לדעת לדלות חרוזי פנינים יקרים מאמרי קדשם של חז"ל אף במקום שלפי ההשקפה הראשונה לפי רגילות הלמוד בין הלומדים, כאמור, אינו נראה כלל שיש להוציא מכאן גם איזה דוגמא בנידון זה אבל אחרי ההתבוננות וההשקפה העיונית תמצא במאמר ההוא ג"כ כי עתיר חושבן הוא ורעיון גבוה ועמוק כמוס בו, ולדוגמא הנני נותן בזה לפני הקוראים את המאמר הראשון (בחוברת מיוחדת) להתבונן בו, וכה חשבתי לסדר קונטרס כולל מאמרים באופן הנכחי מבלי שאסתפק בשום מאמר אחר רק בההעתקה לבדה.

אבל יד ה' הויה בי אז והזמן בגד בי וירט הדרך לנגדי, כי נאחותי בסבך (מסחר) עצי יער, ובמשך ערך שלש שנים נטרדתי מביתי וממקומי, וטלטלני ה' טלטלה ביער בכפר בין המון אכרים, ושמה מבלי מצוא מנוח לנפשי הנהלאה מהמון הטרדות והמצוקות

ח ביטוי שפתיים ששמעו אחזני לא אחת בהיותי לומד בישיבה "על דבר האיזה דפים אגדתא שמבלים את הזמן חנים", ודבר ידוע הוא ואינני חס וחלילה כהולך רכיל ומגלה סוד.

מרוע העסק, כפי שגזר השם, ונסוגותי אחור מלמוד, וגם מבלי ספר להגות בו, שבו רעיוני ויצאו כאשר באו, ותעמודנה מחשבותי מלדת מאומה, וילדי עשתונותי לא נכרו ולא נראו בחוץ עד היום הזה; אך גם טלטולי ונדודי ההוא לא לריק היה, כי על ידו קניתי בנפשי קנין רב הערך, קנין מקניני חיי אדם החי על אדמתו וישבע לחם מבלי כל פזור הנפש, קנאתי מאד בחיי אדון בית מגורי, אכר עובד אדמתו, רחוק מחיי המותרות, וחי חיי מנוחה ושלוות השקט במכונו, מבלי דאגות וטרדות המוח, מבלי שנאה וקנאה והתחרות, ותשוקת נפשי גברה בקרבי לחיים פשוטים כאלה ותגבר מיום ליום, תמיד ציירתי לפני את ההבדל הרב והעצום, מה בין חיינו אנחנו יושבי הערים לבין האכר יושב השדה, ועל אחת כמה וכמה אם האיש הישראלי היודע לחיות על פי תורתו בטהרה ונקיות (טהרת משפחה ונקיות מאכלו), מה טוב ומה נעים היה שבתו על אדמתו, ומי יתן והיה חלקי עמהם. האהבה והחבה אל ההתישבות בארץ ישראל השתרשה בלבבי כ"כ, עד כי יומם ולילה אך בה הגיתי אך בה שמתי כל מעיני.

אבל הרחים אשר על צוארי ב"ה, הדורשים את הדגן ואת החטה אל שקם לטחון אותם מהר ולעשות קמח, הראוני לדעת כי חפצי עוד ממני והלאה, כי עוד עלי לנסות דבר פה בחו"ל, עוד עלי לדאוג ולחשוב מחשבות של חומר ושל רפש וטיט ולהתהפך בתחבולותי ככל אחי בית ישראל, עוד עלי להיות עבד, לא להאדמה לעסוק בה לחרישה והשקאה וניכוש ועידור כדבריהם ז"ל (סנהדרין נחב), כי אם להרוח, ולפעמים גם למי ששכרן מרובה לפניהם בלא טורח (ברכות נהא, ונדרים טגב), כדברי המלך החכם (משלי כז), כי גלגלי ואופני הרחים הסבו בלכתם ויסבוני ויעשוני לחנוני, ויושם חלקי עם יושבי קרנות (רש"י, ברכות כחב ובכ"מ), חבתי אמנם לציון ותקותי להיות יושב אדמת ארץ הצבי, לא זוה חלילה ממקומה, ונהפוך הוא כי כל עוד הוספתי לעבוד עבודת הרחים בועת אפי, וכל עוד נוסף לראות ולשמוע גזרות מתחדשים לבקרים, יותר הוספתי אומץ והגברתי חילים בנפשי להשתוקק אל אדמת ארץ אבותינו, עבודתי בבית והמקרים מבחוץ שתיהן יחד עזרו עלי לחזק בי כ"כ את האהבה והחבה התמה אל הרעיון הקדוש רעיון ישיבת ארץ ישראל, עד כי ציירתי לי בדמיוני שכבר מוסכם הוא הרעיון מכל צד ואין מי מכל אחי בית ישראל שיחוש ויחשוב אחרת – בעת הפנתו מעסקיו – זולתי ברעיון הישוב.

הבורות בנושא ארץ ישראל

לתמהוני והנה לא כמחשבותי כן הוא, והציור הלז אשר ציירתי לי אך ציור של דמיון שוא הוא, החלק היותר גדול מאחינו, לא לבד שהרעיון היקר רעיון הישוב עוד רחוק מאד מכליותיהם, הנם עוד רחוקים אף גם מלהיות בתומכיו ועוזריו, ולקופת הועד שנוסד בחסדי הממשלה ירום הודה לתמיכת עובדי האדמה באה"ק לא יתנו אף אגורה אחת, ורבים עוד אשר ירהבו עוז בנפשם להרחיב פה ולשון ולדבר את אשר

אין להעלות על הכתב, עד כי לא אחת קרה לי להפגש בוכוחי דברים עם מרחיבי פה ולשון אלה, אשר לא יוסרו בדברים של טעם כי אם בשבט פה – בגערת מדון – יקחו מוסר, וגם אז לא מוסר כליות ולב מוסרם, כי אם מוסר כלימתם תכסמו על פנימו, ומה היא הסבה אשר תגיעם לזה? מי המה הנותנים עוז ותעצומות בנפשם של אלו לדבר ככל העולה על רוחם? הוא אשר אמרתי, מפני שהלומדים והמופלגים שבדור להיותם רחוקים מאד מדרך לימוד האגדה והמדרש שאך בעמקי מצפוניהם הוא שימצא לו הרעיון הקדוש הזה את מקורו הנאמן, ולכן רחוק הוא מלבם עד מאד מפני שכל מעינם בכל ימי חייהם, שמו רק בשיטות החמורות בדרך פלפולם של מפרשי הש"ס, ומדברי האגדה שגם בהם כספירים יצהירו דברי רבותינו ז"ל, לא תקח אזנם מאומה, ועל כן הם עומדים בקור רוח ולא תתרגש נפשם כלל מעניני ישוב ארץ ישראל, ויש גם (מספר מועט) אשר שגגת תלמוד זאת עוד עולה ודון, וגם הם יעקימו שפתותיהם אם מעט ואם הרבה, ולומדינו ומופלגינו אלה אחרי שמאז מעולם ועד עולם אי"ה, הם לא לעינים תמיד בכל ענינינו והם שיפקחו תמיד עיני ההמון העור בכל דרכיו ומפעלותיו ויביט עלימו כעל מורי הדרך ומישרי המסלה, על כן מצב הענין מכריח שיעיז פניו גם כל עז פנים ריק מכל חכמה וידיעת התורה יהיה פחות שבפחותים, וכל אויל פושק שפתיים יוציא את רוחו הרע בדברו ולא ילבט כלל בשלחו לשון ויבטא כל מיני בטוים שהנפש היפה תקוץ בם, מפני שכלל גדול הוא שאין הדג מסריח אלא מראשו, מפני שהוא כמו שיש להם על מי שיסמכו.

הנה כי כן אך אלופינו ומאורינו, יודעי התורה ולומדיה, הם הגורמים היסודיים מה שרבים עומדים מרחוק מתמוך בעניני רעיון הישוב ולא יתנו ידם לו, ואם כן אפוא, על החובב ציון האמתי הנאמן, הרוצה בקיומו ויסודו של תוצאות הרעיון – המוסכם והמוכר מצד התורה והחכמה יחד – לפעלו, להטיף רק אל המורם מעם, ולא להשחית את דבריו ולהשמיעם על אוזן לא שומעת; בדבר הזה אוכל אני הדל בערכי להיות כעד נאמן, ויודעי ומכירי מאנשי סגולתי יעידו בי כמו כן, כי לא אחת הביאו לי יד המקרה בהפגשי בדברים עם אלה אשר השם אלהים חכמה ותחת זה ברכם בעושר, ובשמעי שריקת שפתותיהם העושה שרטת בנפש האיש הנלבב, כמעט נתקן מיתרי לבבי, ועצבי החלשו עד כי יצאתי מגדרי וחטאתי נגד חקי הסבלנות, וגם מצב בריאותי סבל מזה הרבה, לעומת זאת ידעתי על פי הנסיון כי נקל לעשות נפשות להיות בתומכי הרעיון בין אחינו היקרים מבני התורה ומשחריה, כי במקום שתקח דברים אחדים עם הבר אורין (למדן) ויודע התורה, ודבריק לא ישובו ריקם כי אם הצליחו אל אשר תשלחם ועשו את אשר תחפוץ, יען על אוזן מלים תבחן השמעת את דבריך, והוא גם הוא ישיבך אמרים נכחים, אם יש לו (כי עם היודעים ומכונים למרוד, עליהם אמרו אטו בשופטני עסקינן? ועל אלה יש להמליץ ולאמר בלשון רש"י ז"ל ד"ה אטו (ב"ב קכב,א), שופטני, דמסתלקין מנחלתם בזווי... ואין לנו פה עסק עמהם), שם עליך לערוך מלחמת דברים

כמתלהמים, באם יפול בגורלך להפגש עם אחד ממיין הנ"ל. ובפרט כת ידועה שעסוקה בליצנות^ט ומלתא דבדיחותא כל היום, אשר כל הדברים היותר נעלים והיותר נכבדים שתטיף עליהם לא יועילו להם ולא יפעלו על רוחם, מפני שכל דבריך הלא דברי תוכחה הם, בירור דברים (רש"י בראשית כד, מד) שהוא חקירת פשר דבר, אשר על כעין זה אמרו (בראשית רבה נד, ג): "התוכחת מביאה לידי אהבה... תוכחה מביאה לידי שלום...". מפני שע"י הבקורת וחקירת ענין, ע"י שיתבררו ויתלבנו הדברים ותשוונה הדעות, תרב האהבה ויגדל השלום, אבל מה יתן ומה יוסיף כל זה לבעלי הליצנות אשר ע"ז אמרו ליצנות אחת דוחה מאה תוכחות, ואמרו במדרש רבה (שהש"ר א) על פסוק "שמן תורק שמך": "מה השמן... כך... נכנס ללב דבר של ליצנות יוצא כנגדו דבר של תורה" עכ"ל, כי הלא אם פעמים מאה תברר לו ותוכיח לו בראיות מהימנות כי הצדק אתך, הוא באחת, בהגה אחד גס ומתלוץץ היוצא מפיו, ידיחך בקש ונצחך נצחון הכסיל על החכם (יעוין דברי רבינו בחיי בס' חובת הלבבות (שער היחוד י) בענין המשכיל והכסיל בנוגע אל המושכלות הרוחניים), ועי' בתדב"א (א"ר ו) כי רעה זו היתה בימי מלכי ישראל שהפחות נתן עיניו במי שהוא גדול ממנו, ואמר לו אף על פי שאתה אומר כהלכה ואני אומר שלא כהלכה יעברו דבריך ויתקיימו דברי אפילו כל העולם כולו יחרב עכ"ל וד"ל.

ט במדרש רבה (בראשית פ"ט) ועה"כ (תהלים קי) במזמור נאום ה' לאדני שקאי על אברהם אבינו כידוע מדר"ל (ונדרים לב, ב) (ז"ל המדרש: "לפי שהיה אבינו אברהם מתפחד ואומר, תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד ע"ז כל השנים הללו וועון זה דעבודת כוכבים הוא הניגוד היותר גדול להישיבה בארץ ישראל כאשר יבואר א"ה לפנינו בקונטרס זה, א"ל הקב"ה, לך טל ילדותך, מה טל זה פורח אף עונותיך פורחים... הדא הוא דכתיב מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה ובארץ ישראל ע"ש. הנה ארחיק נדוד, נדוד, טלטול אחר טלטול, אלין במדבר סלה, מוטב ללון במדברות של ארץ ישראל ולא ללון בפלטיות של חוצה לארץ כו', א"ר לוי בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור, ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים (קופצים ועוסקים בליצנות ושמצניות, מפרשים בשם הערוך), אמר הלואי לא יהא חלקי בארץ הזאת, וכיון שהגיע לסולמה של צור (בעלותו לארץ ישראל) ראה אותן עוסקים בניכוש בשנת הניכוש, בעידור בשעת העידור (מפרשים: כאשר בא לארץ ישראל וראה אותם עוסקים בישובה של עולם, אז) אמר, הלואי יהא חלקי בארץ הזאת. עכ"ל המדרש. ומי יתן ונכנסו דברי רבותינו אלה באזנון ושמענו וראינו מה הליצנות עושה לנו. וידענו מה אתנו ומה נעשה סביבתנו...

י לאחר גמר כתיבתו של הספר מצא המחבר את הספר "כפתור ופרח", ולאחר העיון מצא בו דברים נפלאים המחזקים ומבררים את דברי הספר הזה. על כן העתיק לסוף ספרו כמה וכמה קטעים מתוך ה"כפתור ופרח". במהדורה זו השתדלנו לשלב כל קטע במקומו כנראה לענ"ד, פעמים בגוף הספר ופעמים כהערה (הערוך):

בהקדמת המחבר לספר כפתור ופרח כתב ז"ל "ולא אתן על לב מי שיבקש תואנה או עבר עליו רוח קנאה, תמה אני אם מזה הדור נמלט אם בפרסום והודעה אם בסתר או בלט" עכ"ל. ומה נדבר עוד מזמננו, אם בדור שחי בו רבינו הרשב"א ז"ל, ורבינו הרא"ש ז"ל שהמחבר היה בן דורם, ועוד קדושים טהורי לב רבים כמו תלמידי בעלי התוספות ומרבתינו בעלי התוס' עצמם גם כן, (ע"ש בהמשך דברי המביא לבית הדפוס מאמר זכרון שם, ברלין תרי"א), אם אז כבר נמצאו מתעקשים ומנגדים "בפרסום והודעה ובסתר ובלט" נגד הרעיון הקדוש והנשגב הזה דשיבת ארץ ישראל, ונגד מי שמחבר וכותב דבר

מקרים כאלה פגשו אותי הדל בערכי, על דרכי דרך חבת הקודש ויהיו לי למפגע עז של תוגה ומורת רוח תמיד, ולפעמים הסבו לי גם כעס ומכאובים, רוח כהה ודאבון נפש, עד כי מרוב ענין וטורח רב עמל בלי להועיל, היתה בי אהבתי וקנאתי לאמת, כאש בוערת עצורה בקרבי מאשר לא אוכל להראות לאחי אלה במו פי, כמה שגו ברואה במחילת כבודם, לכן אמרתי אשים אל הלומדים פני, ואקח עטי בידי וירוח לי, כי אם לא הצלחתי – לכבוש לי חברים מקשיבים לקולי בין אנשי חברתי – באמרי פי, אקיים מה שאמרו חכמים (אבות א,ו) וקנה לך חבר – על פי מה שביארו הקדמונים (מובא בס' מגדל עוז להגאון מהריעב"ץ ז"ל, עליית הכתיבה אות י) דמלת "וקנה" לשון קולמוס כמו (פסחים קיח,ב) דהיינו שהעט יהיה לו לאדם לחבר, והנוצה לרע, כי ע"י מה שיכתוב בספר על הגליון, ירכוש לו חברים מבינים ומקשיבים יותר מאשר יטיף לרוח, וכאשר בזמן האחרון רוח לי ב"ה מעט (במצב מסחרי) החליתי לגזול¹⁴ מעותתי המנויות לי ורגעי

בוה הענין, יהיה המחבר גם גדול שבגדולים כמו זה המחבר בעל ספר כפתור ופרח, מה ידבר עוד האזוב אשר בקיר, זבוב קצוץ כנפים כמוני שאני איש פשוט ממש, ויודע אני כי לצלע הבקורת הזעומה אני נכון, לא אחד יהתל בי, לא אחד יתלוצץ ממני, עלי ועל דברי, אף על פי כן לא יניעני כל זה מעבודתי, אחרי אשר מצאתי ב"ה עזר וסעד לי מדברי רבותינו הקדמונים, ובכן תקותי תאמצני כי אולי ימצאון גם כאלה שיאמרו לפעלי יישר.

בפרק האחד עשר, בדברו בפרטות מארץ ישראל, מגבולי השבטים ועיריותיה, יאמר בזה הלשון "וזה לתועלת שנדע מדי עברנו עליהם, כאן נעשה נס ופלא ונודה לאל עליהם... וזה החיפוש חביב אצלי יותר מחיפוש מקומות הכוכבים ברקיע, ואף על פי שהענין היום דומה לו, שהכל יודעין שיש ברקיע י"ב מזלות וכו'... והגלגל סובב סובב, ואותם הכוכבים עוברים עלינו תמיד, ומעטים הם המכירים אותם, כן גם העיריות ידועות בארץ ישראל, ובני אדם עוברים ושבים, עולים ויורדים, ולא ידעו דבר מזה, על כן באתי לספר לאחי ועמי, מה שמצאתי בזה המבוקש. ואין זה מיתרון השגתי על השגת מי שאינו מדבר בזה, אלא מיתרון חקירתי על חקירתו, ותנועתו על תנועתו, הן הייתי עשירי ושתיים שנים (בתו"ט מובא זה ונדפס שנתיים, ובאמת הנה חפש המחבר כ"ב שנה כמפורש בדבריו שחקר ודרש הרבה על כל גבולי ארץ ישראל). בגליל דרש וחוקר, ועוד חמש שנים בשאר ארצות השבטים, לא מנעתי עצמי שעה אחת מרגל את הארץ, ברוך העוזר" עכ"ל. והמעטים לנו הדברים הנשגבים הרמים האלה, כי החקירה בדעת טיב הארץ הקדושה, צריכה להיות חביבה עלינו יותר מחיפוש מסלת משטר הכוכבים בין בעלי התכונה, אשר כידוע נותנת החכמה הזאת תשוקה עזה ולב בוער בנפש העוסקים בה, לחפוש ולגלות מצפונות תמיד (עיי' נא קורא נעים בפנים הספר ותתענג מאד), ומה איום מוסרו הטוב הצפון באמרותיו אלה הטהורות הפולח כליות ולב, כי הננו ביחס ידיעתנו את הארץ הזאת ביחס הידיעה שיש לנו במהלך הכוכבים בו, ולא לבד יושבי חו"ל כי אם גם היושבים בארץ ישראל, ידיעתם אותה היא כידועת הכוכבים העוברים על ראשו, או לאותה בושה! וכי גם בימי חיי המחבר הקדמון הזה, נכבד היה מי שלקח דברים בענין זה וכיוצא מן הכלל, עד שהיה עליו להתנצל, כי לא מאשר יחשוב שהשגתו יתירה על זולתו, לקח לו את המקצוע הזה לעבוד בו, כי אם מיתרון חקירתו ותנועתו (פי' התעוררותו ורגשותו) ביתרון הכשר על משנהו, מזה הננו רואים כי אין כל חדש תחת השמש, ועולם כמנהגו נוהג תמיד, וכי כבר בימי הרא"ש והרשב"א ז"ל, הנה יצא המחבר הזה בלב סוער (בכלל מרחפת רוח סערה ונפש מרה בין פרקי הספר הזה) על קרירות הרוח, וריחוק הלבבות, עם העדר מעשה כל דהו בין הלומדים התורניים בנוגע לתכלית ישיבת הארץ הקדושה, ומה נדרוש עוד מדורנו דור יתום זה?

על פי מה ששמעתי בשם הגר"א ז"ל על מאמרם ז"ל (שבת לא עא) קבעת עתים לתורה, שהוא מלשון יא וקבעו את קוביעהם נפש (משלי כב, כג).

הספורים לי ולחוק בחרט אנוש את אשר הרו והגו רעיוני זה כמה שנים על הרבה ממאמרי חז"ל, ממה שיש בהם מושגים נעלים בענין התישבותם של ישראל בארץ ישראל דבכל העתים ובכל הזמנים.

מצות יישוב ארץ ישראל בזמן הזה

אך בהעריכי את המאמרים על הסדר והנה פגשתי על דרכי מעצור נכבד וענין גדול מאד נעלה לענות בו, והוא כי לרגל מלאכתי מלאכת ה' זאת, כמובן דרשה הכרחיות הענין להזכיר באיזה מאמר את דברי רבנו הרמב"ן זצ"ל במנין המצות שלו במה שמנה מצות ישיבת ארץ ישראל למצוה דתרי"ג מצות, ובאשר בין המעקיימים שפתיים המרחיבים פה ולשון הקרה ה' לפני גם כאלה אשר ידיעת התורה לא זרה להם, והם מן המתעקשים המשתדלים להוכיח את צדקת דרך עקשותם שתהיה מתאמתת עם דרך תורתן של רבותינו ז"ל, ואם הם מוצאים עוד סמך לדבריהם ממה שנמצא כתוב מפורש בספר בדעתם וסברתם הבלתי מיוסדה על אדני ההגיון, הלא אז מי יזיבמו? כה קרה לי כי אברך אחד בר אוריין (למדן) הראה באצבעו לפני קהל מנצחים על דברי התוספות הנודעים לכל (כתובות ק"ב ד"ה הוא) דעכשיו בזמן הזה אין מצוה כלל לדור בארץ ישראל, וא"כ נפלו פעם אחת פתאום כל הבנינים הגדולים והמגדלים הרמים אשר בנינו ואשר נבנה, ואני בענייתי לא אכחד כי עד שהביאני המקרה הפעם, לא זכיתי עוד עד עתה לראות את דברי הרמב"ן במקורם בספר המצוות (כ"א מועתקים בקצור במקום אחר), ואחרי כי הלמוני כבהולם פעם ומחצו את ראשי בנידון עיקר המצוה בזמן הזה בעל כרחי תרתי לראות את דברי רבנו זה במקורם, ומה נשתוממתי ונבהלתי מראות כי אחרי דבריו המסולאים בפז וחרוזים בפנינים, יבוא אחריי גאון גדול לסתור את כל דבריו, הוא הגאון מהר"י ליאון זצ"ל בעל מגילת אסתר שמחזיק ג"כ בדעה זו דעכשיו אין עוד שום שיור ממצוה זו, וכה יאמר בספרו הנ"ל "שמצוה זו לא נהגה רק בימי משה ויהושע ודוד וכל זמן שלא גלו, ומאז עד שיבוא משיח צדקנו אינה מצוה כלל" זהו תמצית דבריו, ולאשר כאמור, אך אל הלומדים התמימים יראי ה' פני מועדות, והנה – הא תינח אם עיקר המצוה – בישיבת ארץ ישראל – מצוה היא בזמן הזה, אזי חובה קדושה עלינו לפחת רוח חיים בלב אחינו, ע"י שבכל הגה ובכל אומר שיצא מפי חכמינו ז"ל בקיצור נמרץ ושצפון ומכוסה בהררי רעיוני ומושגי הדרש מענין זה בהם, נתאמץ לפתחם ולהרחיבם, לפרש ולשטוח פרחי החמד העולים מבין טורי דבריהם הק' כדי לבוא אל מטרתנו לעורר לבות אחינו הלומדים ויודעי התורה באורח הפלפול, שיתקרבו אך המזה אל הענין הגדול הזה, ויהיו בתומכי הרעיון הנשגב אך הם, אז אחריהם כל אדם ימשוך וכולם יושיטו יד ימינם, וישקלו שקליהם ביד נדיבה לקופת תמיכת הישוב; אבל אם נניח שהוא כדברי האומרים לא כן, א"כ מה כל החרדה הזאת? דהנה באופן הזה הלא לא

יתכן להיות במחבבי הרעיון, רק למי שמתעורר עליו גם מצד חוג מבטו והשקפתו החודרת – על פי ידיעתו הפנימית – על פני מצב עמנו החסר תקון לאומי בחייו החמרים. אבל מה נעשה להרוב מאחינו היקרים, מאלה היושבים בשבת תחכמוני באהלי חכמת התורה לבדה, ורק את המוכרע על פי משפטיה וחקיה על פי דעת חכמינו ז"ל, אך אותם ישמרו לעשות, והצדק אתם והאמת נר לרגלם בדבר הזה, כי אך שיור התורה הזאת היא לנו לקו ולמשקולת בכל ימי נדודנו הרב ומה לנו בחיינו זולתה? ואחרי שיש מי שאומר שאין ישיבת ארץ ישראל מצוה בזמן הזה, והוא בתרא והלכה (לכאורה) כמותו, א"כ האיך נוכל לדרוש מהם, בחוקה שיסכימו דוקא אלינו, ועוד זאת שיתעוררו עוד בהתפעלות יתירה ועצומה וילחיבו את לבותם כמונו לתמוך במחזיקים ביסוד רעיון הישוב?

כל אלה העירו בקרבי רוח חדשה, כי התבוננתי על מעשי ואמרתי אל לבי, עד שאני עסוק ברעיוני קודש אלה, על דבר התישבות ישראל בארץ ישראל, מוטב שאעמיק חקור בדברי המפליגים בנידון עיקר המצוה בזמן הזה, ואחרי אשר כבר סדרתי י"ז מאמרי חז"ל אגדיים עם באורים מוכיחים המפיצים אור יקרות על דרכי הליכות עניני הישוב בזמן הזה, (אשר בהאסף כל המאמרים אל מקום אחד היה עולה מזה קונטרס או ספר גדול חכמות ממה שכבר נמלאו עשתונותי זה שנים כבירות), חדלתי ממלאכתי זו לגמרי עד שיוכני ה' להוכיח צדקת דברי רבנו הרמב"ן, או אז אשוב אי"ה לגמור את אשר החילותי, והיתה אז מעשה המצוה שלם.

שבתי וראיתי במה כחו של הגאון בעל מגילת אסתר ז"ל גדול לדחות את דברי הרמב"ן אשר לכאורה בפי המוחזק ונחקק במוח ולב כל איש ישראל בחינת ארץ ישראל אחת היא בכל הזמנים, כמה שאמרו רז"ל במ"ר (ויקרא ב,ב) "בכל מקום שנאמר ל"י אינו זו לעולם [פי' לא תשונה קדושת הענין ההוא] לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, ומחשב שם המדרש כהנים, ולוים, וישראל, ובכורות, וארץ ישראל וכו', דבכולם כתיב לשון לי, ומסיים המדרש וחוזר עוד הפעם הא בכל מקום שנאמר ל"י אינו זו לא בעוה"ז ולא בעוה"ב, ובתנחומא בהוצאת באבער (תצוה ט) "לעולם ולעולמי עולמים", והרי מפורש שמעמד ומצב בחינת ארץ ישראל היא כמו ערכן של כהנים ולוים וישראל וכו', וכמו שאין בכל אלו שום נפקא מינא במעלתן באיזה זמן שיהיה הרי כן בנידון ארץ ישראל גם כן כך, ועין אדר"נ (סוף פל"ד) דקא חשיב התנא את ארץ ישראל בין העשרה דברים שנקראו חיים: הקב"ה, תורה, ישראל, צדיקים, גן עדן, וירושלים כו', והיינו שכמו שאלה הם נצחיים שהרי מייחסם אל השם ב"ה כביכול, כן היא ארץ ישראל, וזהו פי' "חיים" כי החיים מורים על הנצחיות, כי כל הוה נפסד מפני שיתיחס אליו המות, על כן אינו בגדר החיים האמתיים, כמש"א בירושלמי ברכות (פ"א ה"ה) "וה' אלהים אמת, מהו אמת? אמר ר' אבון שהוא אלהים חיים ומלך עולם", והרי שהחיים מורים עליו אמתיות הנצחיות, והנה כמו שכל המנויים כאן הם בכל סעיפי מושגיהם קיימים

ונצחיים לעולם, הלא כן היא ארץ ישראל בכל מצותיה השייכים לה בלי כל תמורה וחלוף לעולם, ובתנחומא (בהעלותך יא) ומדרש רבה (שם טו,יג) איתא בזה הלשון "יג דברים שהם כתובים לשמו של הקב"ה, ומפורש שם תחלה לענין צדיקים וזקנים שאין קדושתם מתחללת לעולם ואינה נופלת לעולם" וקא חשיב שם ארץ ישראל בהדייהו, ואמרו עוד בירושלמי שביעית (פ"ד ה"ו) על פסוק (ויקרא כה,יב) "כי יובל היא קדש תהיה לכם..." – "מה היא קודש אף תבואתה קודש..." , ודברי הירושלמי שם לא יסובו על איזה מזמנים הקודמים כי אם בדבר שבהוה משתעי שם, דכן מייתי אחרי זה ספורים מכמה אמוראים שחבבו כל כך את ארץ ישראל (מקדושתה) עד אין קץ, והולך ומספר דר"י בן חנינא מנשק לכיפתא דעבו ואמר עד כה היא ארעא דישראל, ר' זירא עבר ירדנא במנוי (פי' לבוש בבגדיו כדי למהר ביאתו לארץ ישראל) חייא בר בא מתעגל בהדא אליסור דטבריא (מתעגל עצמו על הארץ במחוז אחד ממחוזי טבריא מפני חובב קדושת הארץ), ר"ח רבה מתקל כיפי (שקל האבנים לידע אם הוא כבר בא לתוך ארץ ישראל כי אבניה יותר כבדים הן), רבי חנינא מתקל גושייא (פי' עשה ברגבי האדמה כמו"כ) לקיים מה שנאמר "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" ע"כ. הרי מבואר לנו שלא נשתנה ערך מעלת קדושת הארץ מכל וכל גם בזמן הזה², ובכל זאת יאמר הגאון (בעל מגלת אסתר) לחלק חלוק רב; אי לזאת נתתי אל לבי לחקור לדעת על מה אדני דבריו הטבעו, ולבחון בכחי הדל לרדת לעומקה של הלכה זו, אולי יזכני ה' ואחרי יגיעה ועבודה רבה אוכל להוכיח עם מי הצדק.

והנה אחרי אשר רבות עמלתי לפי קט שכלי ומך ערכי, מצאתי אחר העיון שגם הוא (הגאון ז"ל) תמן יתדותיו רק על דברי התוס' (כתובות ק"ב) הנ"ל, ובעיקרן של דברים בכל מה שיתנגד אל הרמב"ן ז"ל יש לבקר אחרי דבריו הרבה, על כן אמרתי יעבור עלי מה ואתור לדרוש ולחקור אחרי דברי התנצלותו, ושנסתי את מתני הכחושים בתורה, ואזרתי כגבר חלצי הדלים והרוזים בחכמה, ובהשם ברוך הוא שמתי מבטחי, וזכות המצוה היקרה והחביבה עלינו מצות ישיבת ארץ ישראל השקולה כנגד כל המצות האמורות בתורה (כאשר יבואר בפנים) מסייעתי, ואודה לה' חסדו כי הגדיל עלי האיש הפשוט לזכות לצעוד צעדים אחדים בהיכלי מלכי רבנן, ולגשת אל השולחן הטהור לפני ה' לטעום ממטעמיו ולאכול מפרי מגדיו, בקרתי את דברי הגאון מהר"י ליאון ז"ל ומצאתים שבמקום דברי רבנו הרמב"ן ז"ל – במצוה זו – אינם משנה, כאשר עיני הקורא הנבון תחזינה אי"ה.

יב מכל המובא בזה סתירה גלויה למה שכתב המהרש"א ז"ל בחלק א' דנידה (עי' ע"ב ובחדושי נרשם ס"ט ע"ב) בנידון ריב"ח עם אנשי אלכסנדריא, בד"ה וששאלו, שנראה שם מדבריו שהוא ז"ל סובר דעכשו אין קדושה בציון ע"ש. ומנא ליה הא? ובקונטרס "ישראל וארץ ישראל" אשר אקוה אי"ה להוציא לאור יתבאר זה הענין במקומו, ויעוין במ"ב ובעץ יוסף בדברי המדרש דויקרא רבה הנ"ל.

אופן עריכת הספר

העתקתי מסה^מ להרמב"ם ז"ל את דברי הרמב"ן ודברי הגאון בעל מגילת אסתר ז"ל, והצגתי כמו שהם קבועים שם בסה"מ מערכה מול מערכה למען ירוץ הקורא בהם, וחלקתי את דברי בקרתי הנאמנה בארבעה עשר חלקים כפי התשובות שעלו בדעתי הקלושה, המיוסדות בעיקרן על פי היסוד המוצק שהניח רבינו הרמב"ם ז"ל תחת הבירה הגדולה שבנה, שהם י"ד שרשי המצות, ועל פי רוב דבריו בקודש בתוך ספר הי"ד שלו, ולואת שמתי בפנים הדברים של הגאון בעל מגילת אסתר, י"ד ציונים כדי להראות על המקום ששם נגעה הבקורת אליו.

ובאשר שכל הנידון באיזה ענין הנוגע אל דרך מנין התרי"ג לפי סדרן של כל רבותינו מוני המצות, הכל סובב הולך על פי ההקדמה הכללית שהציב הרמב"ם ז"ל ליסוד מוסד שעל פיהו תמנינה כל המצות כולן, שהם י"ד השרשים שחקק רבינו זה בראש ס' המצות שלו, שכל שורש כולל כלל אחד, שבעל כרחך צריך שיהיו כל התרי"ג סובלים את כל הי"ד כללים שבהשרשים הללו ומתאימים עמהם, ואם מצוה אחת מן המצות לא תסבול איזה כלל אחד מי"ד הכללים ואינה מתאימה עמו, אזי לא תבוא במנין, וזהו הכלל שכשאחד מרבותינו מסלק מצוה פלונית מן המנין, ומכניס במקומה מצוה אחרת, הוא לצד שהמצוה תהיא המסולקת, היא לדעתו אינה מתאמתת עם כלל פלוני שבשורש פלוני מי"ד השרשים, ולעומתה מצוה פלונית מתאימה יותר לכן מכניס זו ומוציא זו, ואם כן יובן שאחרי שרבנו הרמב"ן מחשב מצות ישיבת ארץ ישראל למצוה דתרי"ג, והגאון ר"י ליאון סותר את דבריו, בהכרח שיהיה טעמו של הרמב"ן מפני שהיא (ארץ ישראל) מסכמת עם כל הי"ד שרשים, וטעמו של הגאון ז"ל הוא דלא כן הוא, וממילא בהכרח הוא שמצא איזה שורש מן הי"ד הנ"ל שהמצוה הזאת אינה לפי הכלל שבו (לפי דעתו) ועל כן מסלקה מן המנין, כי טעמים אחרים לסלוקן וסדורן של מנין המצות, לא שמו לפנינו רבותינו מוני המצות זולת אותן הי"ד שרשים הקבועים בסה"מ להרמב"ם^ג, וע"כ תורת הענין הזה ומשפטו מכריח למצוא דוקא שורש ידוע מי"ד השרשים, אשר יהיה באפשר לאמר עליו שמצות ישיבת ארץ ישראל אינה לפי הכלל שבו, ואזי תצדק אותה הדעה שתסלקה מן המנין, וזהו טעמו של הגאון בעל מגילת אסתר (כמו שיבואר בפנים), ועל זה אני דן במעוט שכלי ובקוצר הבנתי בצאתי בבקורת בקונטרס זה, והוא כי לעניות דעתי בשום אופן אין להכיל במצוה זו את הטעם שנתן הגאון לדבריו, ולתכלית זאת ימצא הקורא מעתקים בכאן י"ד שרשי המצות להרמב"ם ז"ל, שהם הם האושיות והחוקים

יג עיין בספר "מוני המצוות" מאת ר' איתי אליצור, העתיד לצאת בע"ה בקרוב בהוצאת המכון התורני אור עציון. הספר דן בסוגיה זו באריכות, וחושף מערכות כללים נוספות שהנחו את מוני המצוות השונים (העורך).

הקבועים ליסוד מספרי למנין התרי"ג מצות כולן, ולא יצטרך לחפש אחריהם בספר המצות (באם לא היו מבוררים לו עד עתה).

ותקותי לה' ב"ה כי כל קורא נבון שיחפוץ לשום לבו אליהם, ובפרט אם עוד יקחהו לבו לעבור על פני כולן במקורן בטה"מ ויעיין שם בדברי שלשתם, ברבנו, ובדברי הרמב"ן, והגאון בעל מגילת אסתר ז"ל, ובכלל ברוב המצות באלה שיש בהן השגות הרמב"ן, שהם הם (י"ד השרשים ופרטי המצות) ההקדמה הכללית לכל יסוד דברי רבנו בחבורו הגדול ספר הי"ד, הקורא שהוא ימצא אי"ה דברי חפץ בדברי, ומרגוע לנפשו בי"ד המענות הבאים בקונטרס זה, ומקורא נכבד ומעיין כזה אקוה אי"ה להפיק רצון והסכם לכל י"ד מענותי אלה שהרהבתי עזו בנפשי לבוא אחרי דברי גאון קדמון ולבקר את דבריו.

וקראתי את שם הקונטרס בשמו העצמי הפשוט קונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל (מימות משה רבינו ע"ה עד ביאת משיח צדקנו אי"ה), דהיינו להראות ולהוכיח דלא כדברי הגאון בעל מגילת אסתר ז"ל שאומר, שאינה מצוה עוד מאז עד ביאת המשיח, ואין לבי הולך אל השמות המלאכותיים אשר רוב המחברים קוראים את ספריהם; ואף בשמות אשר מקורן בכתבי הקודש ועתה אינם עוד קנין העם, כי אם שם אחד קורא להענין שהוא על פי רגילותנו בספרי חז"ל, כי מחובת הפעולה הרצויה לקרוא בשם עצם נושא הענין הנרצה, על כן גם בשמות עלינו לדקדק שלא לכופ את ההר כגיגית על אחינו שיצטרכו לשום לב גם אל שם הספר להתבונן בו אל מה ירמוז, כי אם שם פשוט וקל שכל העם מקצהו יכירו על פי קניניו הרוחניים.

כן קראתי לי"ד חלקי הבקורת בשם מענות, יען השם "מענה" הונח על התשובה המתקבלת על הלב ומורה על סבוב פעולת ההסכמה וההודאה והפקת הרצון מן הזולת (כמבואר בספרי אוה"ש), והוא על דרך דוגמא מה שכתב הט"ז בהקדמתו ליו"ד ולענין מקום שיש קושיא להלכה למעשה נגד איזה אחרון וז"ל, ודאי כבוד הרב נמחל בזה, ואיזה גופא ניחא ליה בכך וכו' ובלי ספק דניחא ליה לההוא צדיק שיפורסם הדבר עכ"ל, וכמו"כ בטוחני בה' ב"ה שגם הצדיק הזה הגאון בעל מגילת אסתר ז"ל בלי ספק יהא ניחא ליה שיפורסם הדבר, שהוא גם כן כעין הלכה למעשה, כי יש נפקא מינה גדולה גם לדינא, כמו לענין כפיית איש ואשה ועבד את רבו בעלייה לארץ ישראל בזמן הזה, דאם נאמר שאין מצוה עכשיו אזי בטל זה הדין לגמרי, וכן לענין אמירה לנכרי בקניית נחלאות בארץ ישראל (כמה שיבואר כל זה בפנים), וזכות רבנו הרמב"ן תקום לי ולזרעי שאזכה אי"ה לעלות לארץ ישראל ולקבוע בה דירתי, ולמצוא בה את מחיתי מיגיעי על אדמתה, והיה שכרי בזה, ובשביל דמתריצנא האי מתניתא כוותיה דרבנו הרמב"ן תעמוד נא לי זכותו גם בבא בב"מ (סב,ב).

ועוד דברים אחדים אל הקוראים:

על המחבר

הנה ידעתי כי רבים ישאלו עלי מי אני ומה אני לתורה ולתעודה? איש אשר אין שם לו בחוץ, ואף כעת בעת הנאורה הזאת אשר רבים יחכמו להרבות גדולתם מעל במת צופים במכתבי העתים (עתונים) המתהלכים בארץ, גם שם לא יחד כבודי לעולם, ובפרט בני עירי פה הם בודאי ישתוממו ויתפלאו עלי לאמר הגם חנוני במחברים? ומהאומר אני הדל בערכי, באמת הצדק אתכם, אינני רק חנוני ואדם פשוט בתכלית הפשיטות, כדרך כל יושבי קרנות (במובן חנוני כעת) ואינני מתיחש כלל על עדת הלומדים, כאמרם ז"ל (עירובין נה, א) "לא תמצא (את התורה) לא בסחרנין ולא בתגרנין" אבל הנה אמרו שעוד מ' שנה לפני חורבן הבית כבר היתה גלות התורה ממקומה הראוי וישבה לה במקום הנקרא חנויות, דהיינו גלות הסנהדרי גדולה (שבת טו, א), והוא אחד מיו"ד מקומות שגלתה סנהדרין בבית שני, נגד יו"ד מסעות דשכינה דבית ראשון, מלשכת הגזית לחנויות כו' (ר"ה לא, א), ואמרו עוד (ב"מ פח, א) מפני מה חרבו חנויות כו' קודם ירושלים? מפני שהעמידו דבריהם על ד"ת. הרי שיחסו את תחנות התורה גם למקום השפל הזה הנקרא בשם חנויות, ומתחנה זו ע"י גלות התורה זה אולי אחרי רבוא רבבות השתלשלות נגה גם שביב אור כהה על יושב קרן לא בן-שמן כמוני וילמדני מעט דעת, ואם לא זכיתי להיות ממסתופפים בצל חכמת התורה כדי ליהנות מקרני אורה וזיו כבודה ביפעת תפארתה בבתי מדרשיה, אבל הרי אמרו (ר"ה שם סע"ב) בשנותיו של התנא האלהי ריב"ז, שמ"ם שנה עסק בפרקמטיא ואח"כ למד, ובס' העין יעקב מביא הרב ר"י בן חביב שנמצא במקומות אחרים, והוא בסוף הספרי ומובא בתוספות (שבת קנא) ד"ה וריב"ק, שהלל ור' עקיבא עסקו ג"כ מתחלה מ"ם שנה בפרקמטיא ואח"כ למדו (ועיין אדר"נ ו מ"ב). על כן אני עבדכם המתאבק בעפר רגליהם של תלמידי חכמים, אולי אזכה ליהנות מעט מזכותן של רבותינו אלה הקדושים ז"ל, ויקיים בי מה שאמרו רז"ל (אבות ג, ה) כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, עול תורה היינו התמדת הקריאה והלמוד (תוי"ט בשם הרמב"ם) ועול דרך ארץ היינו העמל והטורח של הפרנסה (הרע"ב) שזהו המונע הגדול להתמדת הלמוד והקריאה, אבל עיקר הדרך ארץ, שהיא הפרנסה עצמה, אסור לנו להשליך אותה אחרי גוננו, כי על זה אמרו (שם פ"ב מ"ב) "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וכו' וכל תורה שאין עמה מלאכה טופה בטילה" (שם) אלא שתהיה בלי עול, היינו בלי עמל

יד סחרנים – הנוסעים בעירות אחרות, ותגרנין – אף שהם בעינין במקומן אבל אין התורה מתקיימת אלא במי שמושים עצמו נראה ואינו נראה בשוק היינו שזוא ת"ח ואינו רודף לצאת בשוק כו', לשון רש"י (שם נד, א) והגהות מהר"ב רנשבורג (נה, א), ונלענ"ד שזהו לענין שלא ישליך לגמרי גם את עניני הד"א, אלא יהא עוסק בתורה עם ד"א, והו נראה ואינו נראה.

וטורח גדול להיות טרוד רק בה חלילה כל היום מבקר ועד ערב מבלי הפסק רגע כדי לקבוע עתים גם ללמוד התורה^{טו}, כמש"כ רש"י ז"ל במה ששואלין את האדם בשעה שמכניסין אותו לדין "קבעת עתים לתורה" (שבת לא) וז"ל: "לפי שאדם צריך לעסוק בדרך ארץ שאם אין ד"א אין תורה, הוצרך לקבוע עתים לתורה, דבר קצוב שלא ימשוך כל היום", עכ"ל, ולזאת גם אני השפל והדל איך שאני איש פשוט וחנוני אולי עוד אזכה לקבל עלי עול תורה ואתחמם לאורן של ת"ח עד שינתן מעט מן לחם הפנים ודגן שמים זה, גם לדל ואביון בתורה כמוני, כמה שאמרו רז"ל (נדרים לח,א) בתחלה לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו כו' ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל, ועל זה הכתוב אומר (משלי כב,ט) "טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל", וכבר כתב רבינו (רמב"ם הל' יסדה"ד, יג) שבהאסור והמותר וכיוצא בהם משארי המצות וכו', אפשר שידעם הכל, קטן וגדול איש ואשה, בעל לב רחב ובעל לב קצר עכ"ל, וכתב הגאון המקובל לתהלה ר' עמנואל חי ריקי בעל מחבר ספר משנת חסידים

טו כמה פעמים עלה בענ"ד לפרש את דבריהם ז"ל בכ"מ, במה שאמרו לענין כמה מצות, לשון "מאריכין לו ימיו ושנותיו" כמו (ברכות ח, ב; יג, ב; כב, א; נד, ב, וכדומה) לתכלית לתשובת החולקים בדעותיהם הכוזבות נגד דעת חז"ל קדושי עליון, באמרם שהחוש מכחיש את זה, שהרי יש כמה וכמה שמקיימין את הענין ההוא ובכ"ז לא יאריכו ימים כו', ע"כ נלענ"ד כי באריכות ימים זאת לא כונו חז"ל ליחס זמן ימי חלדו בהמשך מספר שנות ימי חייו של האדם הלז נגד זולתו, כ"א לכוונה אחרת הוא. דהנה רואים אנחנו ומבשרי אחזה זאת, כי טרדת הפרנסה גדולה כ"כ עד שא"א לקיים אפילו כמאמרם ז"ל (מנחות צט, ב) פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית כו' ובפרט אנחנו החנונים שהננו יושבי הקרנות, שכל ימינו אנחנו מסובלים בדאגות וטרדות מטרדות שונות ואין לנו פנאי להגות בתורת ה' אף שעה אחת ביום, ועוד תקצר לנו העת תמיד, ויש ברוכי ה' שלהם יספיק תמיד הזמן גם למסחריהם גם לקבוע עתים לתורה, וזו היא האריכות ימים האמיתית לענ"ד, והזו פי' דבריהם שמאריכין לו ימיו ושנותיו של זה, שהיום אצלו כמו ארוך יותר משל זולתו, והעת תספיק לו כל עניניו ודעין דוגמא של ראייה לזה שיש לפרש כן את המובן של מאריכין לו ימיו ושאיין זה מן התימה, מצאתי מן הגמרא דשבת (קה, ב) "ימים האריכו" כו' עי"ש רש"י, שבלי ימיהם בטובה דמטיב אריכות ימים עכ"ל, והיינו שמי שמקיים מצוה פלונית שבה אמרו חז"ל כך, הוא מברוכי ה' שהיום כמו ארוך לו, דהיינו שמבלה ימיו בטוב, וממילא שאינו טרוד כ"כ והזמן מספיק לו גם לקבוע עתים לתורה, ומי יתן נזכה למדרגה זו, אשר לפי מצבנו הנוכחי אין דרך אחרת לפנינו להגיע אליה, רק אם זנוח מידינו את האמה, המדה והמשקל, מאזני כנען אשר בידנו, וגם את הקב והלוג והרביעית... ונחליפם ונמירם על חבל אדמה, היכולת לכל אדם מישראל לקבוע עתים לתורת ה', ואי"ה בקונטרס השני שבתקותי להוציא לאור אחרי זה, יתבאר זה הענין בכמה מקומות שמוכח ומוכרע משם שכן היתה דעת והשקפת חז"ל באופני חיי האיש הישראלי. ויעוין בסדה"ד בתחלתו שמביא כמו"כ לענין אריכות ימים המסופר בתורה בדורות שלפני המבול שי"א שהוא ג"כ דרך מוסרי ולא טבעי עי"ש, ועתה (אחרי תום ארבע שנים מעת חברתי את הספר הזה) התבוננתי כי יש למצוא את השערתני הנ"ל בכוונת האריכות ימים, מפורשת עוד במקום אחר בדבריהם ז"ל, והוא בימוא (עא, א) "כי אורך ימים ושנות חיים כו' אלו שנותיו של אדם המתהפכות עליו מרעה לטובה", עכ"ל הגמרא והיינו הך. ויעוין הגהות מוהריעב"ץ לעירוובין סה א' יומי דאריכי וקטיני' דימי החיים קרויין קטיני ואריכי שעם היותם קצרים ארוכים הם בבחינת המעשה כמש"א יפה שעה אחת של תורה ומעשים טובים כו' והוא על דרך שהשיב התינוק לריב"ח (שם נג, ב) בענין הדרך זו ארוכה וקצרה עכ"ד ויובן בזה ביותר המושג הלז.

בהקדמתו לקונטרס "תפילין דמארי עלמא" שחבר (בענין הנחת תפילין בחוה"מ) על הפסוק (משלי טו, ב) "משכיל על דבר ימצא טוב", שהמעמיק באיזה דבר יהיה האיש העוסק בהענין ההוא גם פחות שבפחותים יתכן שימצא את הטוב הגנוז בו, פי' האמת שבו (בהדבר ההוא) שהם דברי החכמים וחידותם כתנא ובאמורא וכו', ואמרו בירושלמי פרק חלק (סנהדרין פ"י ה"א) ובמדרש רבה (במדבר פי"ד) שאם שמע אדם דבר מפי קטן שבישראל, יהא בעיניו כמו שהוא שומע מפי חכם שבישראל... [ומסיים] כשומע מפי משה... שנאמר נתנו מרועה אחד... עכ"ל, ע"כ הדין נותן שגם לפחות ערך כמוני הרשות נתונה על פי התורה ורצון חכמים לענות את חלקי אף אני כיד ה' הטובה עלי.

ואם כי לא חדשתי כאן כל חודש מוחלט באמת, כי חנותי איננה חנות מלאה ארגון טב, שאינו מצוי כ"כ, עד שיהיו בידי חרושים שאינם מצויים (אדר"ג סוף פי"ח), כי דברי הלא רק דברי בקורת הם הבאים אחרי העיון הדק, אשר ביד כל מעיין דייקני הוא לעמוד עליהם, ואולי עוד ביתר שאת ממני, עם כל זה לבל יטעה בי הקורא הנכבד לחשבני חלילה לאיש רם המעלה, גדל הערך ורב העליליה, כי אולי קצת הבקיאות הפרושה על פני הקונטרס הוזה תטעהו ויחדשני אולי שעור יתרה בי, לזאת הנני מודיע קבל עם שכל המראה מקומות הנמצאים בזה, אינם ממאי דמנחי בקופסתי, וחנותי (בסחורה של תורה) איננה חנות מיוזנת שיינה מוכן בה תמיד עד שאין החנוני צריך לאמר ללוקחים המתינו עד שאביא לכם, מפני שתלמודו ערוך בידו (גיטין טזא). לא, אדני מורי ורבותי, כל זה אין עמדי לא מניה ולא מקצתיה, כי אם הכל בא לי ביגיעה רבה ועמל רב בחפש מחפש, יגעתי ומצאתי, כי הרבה הרבה לילות עמל מניתי לי נדרתי שינה מעיני ועבדתי יתר על כחותי, אך בזה הגעתי לרשום את המקומות המראים בפנים הקונטרס, ודי לי אם כעזר אל היגיעה היתה המעט ממה שנשאר לי עוד איזה רושמות מידיעות שטחיות בלי משטר וסדרים מגרסאי דינקותא שמאמר כזה נמצא באיזהו מקומן בדרז"ל. אבל מבקיאות כל שהוא רחוק אני הדל הרבה, וז"ל רבינו בעל החינוך בהקדמתו לספרו זה (שמנה בו את תרי"ג המצוות לפי הרמב"ם ז"ל), אולי יחשוב המעיין בספר זה, שמחברו קבץ כל דיניו ביגיעו וטוב עיונו מדברי התנאים והאמוראים, ואלו כן היה, יתחייב להיות המחבר בקי בכל פנות גמרתנו בבליית וירושלמית וספרא וספרי ותוספתא, לכן הוא היודע עצמו וחכמה מזה לו [פי' המחבר מודיע שהוא יודע את עצמו כי חכמת מה לו] אורי לפרסם האמת לכל השומע קולי וכו' עכ"ל, ואם גאון קדמון זה הארו אשר בלבנון אומר כך, מה יאמר עוד האזוב אשר בקיר, איש נמוך כמוני המתיחש באמת רק לבעה"ב הפשוטים, בין הלומדים לא יכירני מקומי כלל, ובאם אזכה שיפוצו י"ד מענותי החוצה בודאי לכבוד ולתפארת גדול הוא לי מאין כמוהו ושכרי בזה הרבה מאוד.

ולא נעלם ולא זר ממני ג"כ, כי ימצאו גם מתלוצצים ומהתלים שירחיבו עלי פיהם לאמר, הגם יונה דב במקנטרי קונטרסים? וכדומה בטוויי בדיחותא וליצנותא דמרגלא

בפומייהו דאילין, אבל על אלה כבר רמזתי עליהם למעלה, כי להם אם גם יהיה המדבר גדול הדור, המדבר בחכמה ובתבונה, גם דבריו לא ישאו פרי, כי הם לא יחפצו בתבונה כי אם בהתגלות לבם. ולא אליהם כונתי אמרי, כ"א למכבדי התורה היראים את האלהים וחולקים כבוד לאדם יחד עמם, בשבילם יגעתי ובעבורם טרחתי לשם האמת והצדק, ולשם המצוה היקרה עצמה כמש"א (נדרים סב,א) עשה דברים לשם פעלם (לגירסא א' וכ"ה גירסת הגר"א ז"ל במס' ד"א זוטא פ"ב שהגירסא הישנה שם "פעולתן" והוא גורס פעלן ודבר בהם לשמם) ופי' לענ"ד לשם הענין עצמו, כדי שיצא ענין המצוה ההיא שהאדם עוסק בה "לפעלה" ותו לא, יותר אין עליו. והלואי שהיתה תמיד מחשבתנו כך בעשותנו את כל המצות רק כדי לקיימם, כדי לקיים מצוה פלונית ולהוציאה לפעולה, מבלי כל צד פנייה אחרת. והנה מפנייה אחת אני נקי ב"ה כי לא להרויח ולהשתכר מזה עשיתי זאת, ישמרני נא ה' מליהנות ממלאכתי זו אף פחות משהו פרוטה, כי כלה קדש היא אל המצוה עצמה, כאשר הודעתי חקוק על השער.

ובחיתי בזה בחבור שלש מצות כאחת, שעל כל אחת מהן אמרו שהיא שקולה כנגד כל המצות, והן תלמוד תורה (ריש פיאה), ושיבת ארץ ישראל (תוספתא דע"ז פ"ה), ומצות הצדקה (ב"ב ט,א) וחברתין להיות אחת, כי את כל פרי תנובת קונטרסי ומאמרי אשר הנה ואשר עמדי בכתובים עד"ז, הקדשתים וקודש יהיו אי"ה להחל בהם לקבוע על ידם פרס, בעד ילדי בני המושבות והאחוזות, ובפרט בעד בני הפועלים. מה נכבד הוא אם נחל לדאוג בעד ילדיהם המצטיינים בלמודם בתלמוד, במשנה, במקרא, ובלמוד וידיעת שפת קדשנו בכתב ובדבור, וגם לאלה שכבר נתגדלו ויוצאים מבית אולפנותם לעבודת האדמה למצטיינים בה, (על פי התנאים אשר אודיע אי"ה במועדו במכתבי העתים לישראל) כדי לחבב את התורה שעם הדרך ארץ על בנינו אחרינו שיהיו נאמנים עם ה' ועם תורתו, דתו ושפתו עם תעודת אומתו וארצו הק', שיהיה רוחם כביר עם אל, ועם זה לבל תהיה רוחם זרה חלילה להעבודה המפרכת^ט את הגוף ומבריאתו, כמש"כ רבינו הרמב"ם ז"ל (הל' דעות ה"ד) וז"ל: "כל זמן שאדם מתעמל ויגיע הרבה... אין חולי בא עליו וכחו מתחזק..." עי"ש, ואמרו רז"ל (אדר"ג ריש פכ"ח) "אין לך אהבה כאהבה של תורה, ואין לך חכמה כחכמה של דרך ארץ", ולפי גרסת הגר"ב על פי הגר"א "כחכמה של ארץ ישראל" ואנו נקיים שתי הגרסאות יחד ונאמר "אין חכמה

טז שם "פרך" מלשון שבירה ופתיחה להפרי מתוך הקליפה והנרתק, וענין גירוד וסיכה, וגם לשון קשירה ואגודה דכולהו איתנייהו במעשה העובד אדמה, באם הוא עבד לאדמתו במלוא המובן, כי על ידה (עבודת האדמה) יתפתח כשרונו, שהוא הפרי המתוק ותשבר בו הקליפה – השחתת המדות, ותגרד ותסיק אותו עדי תסור ממנו את תכונת דרכו והליכותיו עם אחיו בארצות גלותו, ותלמדנו לחיות בקשר ואגודת חיים עם בני בריתו מבלי קנאה ושנאה ותחרות, כמובן לכל משכיל... וע"י בס' עה"ח ערך פרך א' ב' ג'.

כחכמת הדרך ארץ של ארץ ישראל", דהיינו לשכון ולדור בה דוקא ולחיות על אדמתה שזהו דרך ארץ של חכמה באמת.

וממני הדל בהקריבי היום לפני אחי מנחתי זאת מנחת עני, אולי יראו וכן יעשו גם גבירי עמנו ע"י התעוררותם הם, או ע"י אשר יעוררום לזה סופרינו הנכבדים מאלה אשר לבם רד עם אל ורוחם ונפשם לציון, ויקריבו קרבנות מחים על מזבח אהבת עמם, וגם סופרינו היקרים בעצמם אולי יתנו גם הם ידם אל המפעל הכביר הזה, ויעשו בכל אשר תורם חכמתם כדי להוציא הדבר לפעלו, לקבוע פרס מיוחד כזה להגדיל תורה ולהאדירה, ויחד עם זה לחבב עמה גם את המלאכה, אשר רק על דרך זה יוכלו אוהבי עמנו האמתים לקוות, כי יגיעו על נקלה אל מטרתם אשר זה עשרות בשנים יקוו אליה ולא ימצאו עוד את הדרך הישרה האיך לאחד את הדת עם החיים, שיראו בעיניהם כאשר תלכנה התורה והחכמה יחדיו שלובי זרוע ואחוזי יד ולא תצרובנה אשה את אחותה. הנה לפניכם, אדונים נכבדים, הדרך הנכונה, בחנוך בנינו בדרך הנוכחי בארץ ישראל הכל על מקומו יבא שלם, הא לפניכם אהבת התורה והחכמה יחד כמאמר האדר"נ הנ"ל שאין אהבה כאהבת התורה ואין חכמה כחכמת הדרך ארץ, או כחכמת ארץ ישראל, וזולתה מורי ורבותי, לא יצלחו לנו כל הדרכים שבעולם, כי "אם אין חכם כבעל הנסיון" כמדומה לי שכבר חכמים גדולים אנחנו מאשר הורנו נסיונות רבים, שכל הדרכים האחרים בחזקת סכנה הם, חוץ מדרך הנבחר דרך הקדש העולה ציונה, כאשר יקיים בנו דברי נעים זמירות ישראל (תהלים טו, לו) כי אלהים יושיע ציון, ויבנה ערי יהודה וישבו שם וירשוה, פי' יקנוה בכסף (על פי אשר נבאר בפנים שגם ההתאמצות לקנות בכסף ג"כ נקרא ירושה).

ואשא את כפי לאלהי מרום, ואתפלל לפניו ית' שינחני בדרך אמת, ויראני אור האמת בנתיבות תורתו, ויתמכני ויקרבני בימין צדקו שלא אשגה ולא אכשל לעולם ונזכה לעלות לציון ברנה אמן כן יהי רצון.

דינאבורג (דווינסק) ערב חג הפסח שנת אלף ותתכ"ג לחורבן בית אלהינו (תרנ"א).

המחבר י.ד.